

بررسی اهمیت و نحوه آموزش نقد بنا به دانشجویان رشته معماری از دیدگاه اساتید معماری ایران

سینا رزاقی اصل^۱، افروز رحیمی آریایی^۲ (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۴/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۲/۰۷

چکیده

آموزش معماری از موضوعاتی است که می‌تواند در جریان رشد معماری ایران و ترسیم آینده نقش بسزایی داشته باشد. در این بین به اعتقاد برخی فرهنگ نقد جزء ساختاری و هویت بخش آموزش در دانشکده‌های معماری است. در واقع نقد می‌تواند به عنوان پشتوانه‌ای جهت طراحی مطرح گردد. هدف اصلی از این مقاله دستیابی به روش‌ها و محتوای کارآمد در جهت آموزش صحیح نقد و پرورش دیدگاه نقادانه در دانشجویان معماری است. روش این پژوهش بر مطالعات اسنادی - پیمایشی تحلیلی استوار است؛ اطلاعات از منابع مکتوب و پرسشنامه از اساتید معماری به دست آمده است. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که با توجه به هویت چند رشته‌ای معماری، جهت دستیابی به آموزش نقد جامع، برخورداری از رویکردهای ترکیبی برای آموزش نقد معماری الزامی است. در ارتباط با میزان اهمیت زمینه‌های نقد، جمع بندی یافته‌ها بر عوامل پاسخ مناسب بنا به عملکرد، زمینه و بافت پیرامونی آن، تأکید دارد. به طور کلی میزان دخالت هر آیت، به نوع طرح و هدف منتقد بستگی دارد. براساس تحلیل‌ها غالب استادها، نقد را، لازمهٔ دروس طراحی، و پایه طرح‌های آیندهٔ دانشجویان می‌دانند. همچنین آموزش نقد به ترتیب اولویت در گرایش‌های مطالعات معماری ایران، معماری اسلامی، مهندسی معماری، معماری دخی، مهم ارزیابی شده است. اساتید روش‌ها و ابزار آموزش درس نقد را به ترتیب اهمیت، بحث گروهی، طرح سوال از طرف استاد، نوشتن، بازدید علمی، جلسات نقد، شرح و تحلیل متون نقادانه، نمایش فیلم، اسکیس و اسلاید، دانسته اند. در نهایت مقاله حاضر پیشنهاداتی در راستای برنامه ریزی و آموزش نقد ارائه نموده است.

واژه‌های کلیدی

آموزش نقد معماری، روش تدریس نقد، انواع نقد، نقد جامع، معیارهای نقد.

۱. استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

۲. دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده معماری، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران؛ هیات علمی آموزش عالی سپهر اصفهان

۱. مقدمه

آموزش معماری در سطوح مختلف یکی از مهم‌ترین مباحث در زمینه معماری امروز در ایران است (سلطان زاده، ۱۳۷۹: ۸؛ سامه و ایزدی، ۱۳۹۳: ۱)؛ محتوا و شیوه آموزش رشته معماری از حدود یک و نیم قرن پیش، تقریباً همزمان با ورود آن به دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی جهان، همیشه در حال تغییر و در حوزه بحث بوده است (Dutton, 1991؛ علائی، ۱۳۸۵: ۲۸). به اعتقاد برخی، آموزش معماری در ایران، جوابگوی نیازهای حرفه‌ای و تخصصی دانشجویان نبوده و برنامه‌های آموزشی این رشته، آن چنان که باید با فرهنگ جامعه سازگار نیست (رستمی نجف آبادی، جهانبخش، ۱۳۹۲: ۹۹). به اعتقاد بسیاری از محققین این مشکل ناشی از ضعف محتوا و شیوه‌های آموزشی است (میر ریاحی، ۱۳۸۵: ۱۰۱). در فعالیت‌های آموزشی همواره استاد در تلاش است با بهره‌گیری از روش‌های مختلف تدریس، موقعیتی را برای کسب دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مطلوب در شاگردان فراهم سازد (چناری، ۱۳۸۷: ۴۶). یکی از مباحث مهم در آموزش معماری به خصوص به دانشجویان ارشد، آموزش چگونگی نقد و تحلیل آثار معماری است (محمودی، ۱۳۸۱: ۷۸).

قضاوت منتقدانه می‌تواند بر جریان تاریخ تاثیر گذاشته و جهت آن را به طور اساسی تغییر دهد (افشارنادری، ۱۳۷۷: ۳۶). به اعتقاد برخی فرهنگ نقد جزء ساختاری و هویت بخش اجتماعات دانشگاهی است، به طوری که می‌توان گفت بدون نقد، علم و اجتماع علمی و دانشگاهی، بی معنا خواهد بود (فاضلی، ۱۳۸۶: ۴۹). علاوه بر آن نقد یکی از اصلی‌ترین ابزار آموزشی در کارگاه‌های طراحی معماری است (خوئی، ۱۳۸۲: ۹۳-۹۵). از آنجا که نقد می‌تواند به عنوان زمینه‌ای جهت مبنای طراحی باشد، لذا بهتر است به عنوان یکی از ارکان اصلی آموزشی مد نظر برنامه ریزان آموزشی قرار گیرد. نقد باید به گونه‌ای باشد که با اتکا بر آن بتوان معماری آینده را ارتقاء داد. لذا هرچه اعتبار علمی آن افزایش یابد، قابلیت اتکای بیشتری دارد. وجوه معنایی متنوع هر اثر معماری، ناشی از ادراکات مختلف مخاطب، باعث گردیده منتقدین گاهی معانی کاملاً متفاوتی را از این آثار دریافت و ارائه نمایند. برداشت‌های معنایی متفاوت، سبب گردیده اعتبار علمی بحث نقد زیر سوال برود. در غالب دانشگاه‌های کشور به خصوص در مقطع کارشناسی معماری، آموزش نقد آن گونه که باید به صورت علمی و سیستماتیک صورت نمی‌گیرد. لذا مسئله نقد معماری همواره یکی از مباحث بحث برانگیز در حوزه آموزش معماری بوده است.

روش‌های گوناگونی که اساتید باتجربه در این حوزه برگزیده اند هر یک دارای نکات ارزشمندی است، که بهره‌گیری از اجماع این نظرات می‌تواند روشی علمی تری را پیش روی علاقه مندان قرار دهد. همچنین بررسی نظرات محققین نشان می‌دهد همواره جهات مختلفی در معماری، مورد نظر و قضاوت بوده است و تا کنون معیارهای ثابتی برای ارزیابی اثر معماری ارائه نشده است.

در این پژوهش تأکید بر بهره‌گیری از روشی صحیح و جامع در آموزش نگاه نقادانه است، بگونه‌ای که بتوان نقدی با اعتبار علمی بالاتر، از اثر معماری ارائه نمود و در جهت اعتلای معماری معاصر گام برداشت. هدف اصلی از این مقاله دستیابی به روش‌ها و محتوای کارآمد در جهت آموزش صحیح نقد و پرورش دیدگاه نقادانه در دانشجویان رشته معماری است. با توجه به مطالب ذکر شده این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر است:

- ۱) اهمیت آموزش نقد به دانشجویان رشته معماری چه میزان است؟
- ۲) روش‌های مناسب تدریس جهت تفهیم مولفه‌های نقد بنا به دانشجویان معماری کدامند؟
- ۳) محتوای آموزشی نقد بنا به دانشجویان معماری چه باید باشد؟

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس هدف از نوع کاربردی-توسعه‌ای و نوع آن کیفی - کمی است. روش گردآوری اطلاعات در بخش اول مقاله اسنادی و کتابخانه‌ای و در بخش دوم از نوع پیمایشی است. گردآوری اطلاعات جهت پیمایش به کمک پرسشنامه محقق ساخته است که از اساتید به دست آمده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ها از نرم‌افزار SPSS Statistics 19 استفاده شده است.

جامعه آماری مقاله کلیه دانشکده‌هایی است که رشته معماری را آموزش می‌دهند. از آنجا که این دانشگاه‌ها به لحاظ مواردی همچون اهداف، امکانات آموزشی، اساتید و ... دارای تنوع هستند. هر یک از اساتید در روش تدریسشان، وجوه و گونه‌های متفاوتی را در نظر می‌گیرند که پرداختن به تمامی آن‌ها نیازمند صرف زمان و هزینه زیادی است. بدین منظور نوع نمونه‌گیری با توجه به تخصصی بودن موضوع و نیز سایر محدودیت‌ها از نوع هدفدار تعیین گردید (ایران نژاد پاریزی، ۱۳۸۲: ۱۳۳-۱۳۵). لذا با کمک اسناد، مدارک و شواهد تجربی و پرسش از اساتید، لیستی از استادانی که دروس پایه همچون مقدمات طراحی، تمرین معماری، طراحی را تدریس نموده و جزء اساتید شناخته

معرفی کرده اند (اثر فاضلی، ۱۳۸۶؛ رضوی ۱۳۸۸). تعدادی از آثار موجود به صورت عملی به نقد چند اثر معماری پرداخته اند (رئیزی، ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰؛ کلارک و پاز، ۱۳۷۸؛ مهندسین مشاور نقش، ۱۳۸۷). برخی از محققین سعی داشته اند نقد معماری را بر اساس معیارهای متفاوتی دسته بندی کنند (انو، ۱۳۸۴؛ خوئی ۱۳۸۶؛ Atooe، 1978؛ Green 1973؛ Collins، 1971: 50-104). عده‌ای از پژوهندگان علاوه بر معرفی نقد با بررسی ملاک‌ها و دسته بندی دیدگاه‌ها، سعی داشته اند شیوه‌ای صحیح در نقد آثار معماری را معرفی نمایند (خوئی، ۱۳۷۹؛ مزینی، ۱۳۷۶). برخی به مباحثی همچون، ویژگی‌های نقد معماری در ایران و سایر کشورها، حوزه نقد معماری، هدف از نقد و چگونگی نقد علمی و جامع، پرداخته اند (افشار نادری، ۱۳۸۰؛ حائری ۱۳۸۷؛ فاضلی، ۱۳۸۶؛ عباسی، ۱۳۹۲؛ Abell، 1986). برخی نقد معماری را در واقع جست و جوی حقیقت اثر معماری دانسته و شان نقد را تعرض به همه اموری همچون سنجش، داوری، تمجید، تحسین، خرده گیری، عیب جویی، تجزیه و تحلیل، شرح، تفسیر و تاویل می‌دانند (آیوازیان، ۱۳۸۱). عده‌ای از نویسندگان کوششی در راه تعریف ضرورت‌ها و موانع نقد معماری از یک سو و ارائه عرصه‌های نقد معیارهای آن از سوی دیگر داشته اند (منصوری، ۱۳۷۹؛ خوئی ۱۳۸۶). در این میان تعدادی در پی آن بوده اند که به کمک مباحث مربوط به ماهیت مسیر طراحی و ارتباط انواع دانش‌ها با آن، نشان دهند که نقد آثار معماری، بستر اصلی دانش معماری است (خوئی، ۱۳۸۳) و یا شیوه برخورد با معماری را به مثابه موضوعی در ارتباط با معمار و مخاطب، نگریسته اند (مهدوی نژاد، ۱۳۸۴).

علاوه بر مبانی و نگرش‌های مطرح شده در حوزه نقد معماری، معدودی از منابع می‌توانند تا حدودی راه گشای شناخت نگرش‌ها بر آثار معماری باشند (گلیجانی مقدم، ۱۳۸۶: ۵). از آنجا که هر اثر معماری پس از آنکه به واقعیتی محیطی بدل شد جزئی از تاریخ معمار محسوب می‌شود، نقد آن را نیز می‌توان زیر مجموعه‌ای از تاریخ نگاری معماری فرض کرد. لذا نگرش‌های مختلف محققین، به وجوه مختلف معماری، در نگارش تاریخ معماری می‌تواند در حوزه نقد نیز مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. در بیشتر تعابیر و تعاریف اشاره شده، هر یک به وجهی از معماری پرداخته اند. در واقع بیشتر این نگرش‌ها اشتباه نیست اما غالباً تک بعدی هستند. در جهت نقد یک اثر، نمی‌توان بدون توجه به دیدگاه‌های دیگر، به نقدی جامع دست یافت. لذا توجه به ابعاد گوناگون اثر و بهره گیری از انواع نگرش‌ها و دسته

شده در حوزه روش نقد و آموزش درس نقد می‌باشند، تهیه شد. به طور کلی حدود ۴۰ استاد در مرحله اول گزینش شدند و برای آنها پرسشنامه دو مرتبه با فاصله زمانی سه ماه، ارسال شد و ۳۶ نفر از اساتید پرسشنامه را تکمیل کرده و برگرداندند.

۲-۱- طراحی پرسشنامه

به اعتقاد برخی از محققین، مناسب‌ترین روش از طریق مقایسه روش اساتید حاصل خواهد شد (محمودی، ۱۳۸۱: ۷۷). لذا در این پژوهش پرسشنامه‌ای بر اساس طیف لیکرت طراحی شد که بخشی از آن نیز جهت توضیحات در نظر گرفته شد. ساختار پرسشنامه به گونه‌ای تنظیم شده است که سه مقوله اصلی اهمیت آموزش نقد، زمینه‌ها و مولفه‌های اصلی نقد بنا و ابزارهای آموزشی موثر در آموزش نقد، مورد نظر سنجی واقع گردد. در بخش اول سوالاتی در راستای ارزیابی اساتید نسبت به توجه دانشگاه‌های معماری ایران به آموزش نقد و میزان آشنایی دانشجویان با مقوله نقد ارائه گردیده که هدف از آن شناخت اهمیت و ضرورت موضوع از دیدگاه اساتید ایران است. در بخش دوم، جهت ارزیابی کیفیت سرفصل‌ها، شناخت میزان اهمیت نقد در گرایش‌های مختلف و در نهایت ارائه پیشنهاد کاربردی، سوالاتی شامل اهمیت افزودن مفاهیم نقد، در خلال دروس پایه و همچنین میزان اهمیت آموزش نقد در گرایش‌های تخصصی معماری در مقطع ارشد، مورد سنجش قرار گرفته است. سپس از استادان در ارتباط با اینکه آیا بهتر است درس نقد به عنوان واحدی مجزا در مقطع ارشد افزوده شود و یا اینکه آیا می‌تواند به عنوان پیش نیاز درس طرح مطرح گردد نیز سوال شد. همچنین میزان اهمیت هر یک از زمینه‌ها و معیارهای اصلی نقد، برآمده از چارچوب نظری پژوهش، بخش دیگر سوالات پرسشنامه را به خود اختصاص داده؛ هدف از این بخش شناخت دیدگاه غالب، بین اساتید نسبت به میزان اهمیت مولفه‌هایی است که می‌توانند در نقد یک اثر مد نظر منتقد قرار گیرند. در بخش انتهایی پرسشنامه نیز از استادان خواسته شد نظر و پیشنهاد خود را در ارتباط با انواع ابزار و روش‌های آموزشی در جهت اعتلای آموزش نقد بنا ارائه نمایند؛ تا در نهایت بتوان پیشنهاداتی در راستای روش‌ها و ابزار آموزشی این درس نیز ارائه نمود.

۳. چارچوب نظری

۳-۱- مروری بر پیشینه و ادبیات موضوع

مطالعات بعضاً متفاوتی در حوزه نقد آثار معماری انجام شده است. برخی از محققین مباحث کلی مرتبط با نقد را

معماری تنها در درس مقدمات طراحی، آموزش نقد بنا نیز جزء اهداف آورده شده اما آنگونه که باید معرفی نشده است. علی رغم توجه نسبتاً کم به آموزش نقد در سیستم آموزشی ایران، در بسیاری از کشورها تفکر انتقادی به دانشجویان آموزش داده می‌شود. در سر فصل دروس دانشگاه‌های همچون شفیلد انگلستان، ییل، هاروارد، برکلی و ام‌ای تی در ایالات متحده آمریکا، نقد معماری از جایگاه خاصی برخوردار است (حقیر، شوهانی زاده، ۱۳۹۱: ۷۸).

امروزه با گسترش همه جانبه علوم، ارتباطات و توسعه فن آوری، بشر وارد عرصه جدیدی از زندگی گشته (سبحانی نژاد و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۴۲) که برای تطبیق هرچه بیشتر با این تغییرات، نیازمند توانمندی در نوع نگرش و به کار بستن شیوه‌های صحیح تفکر است (ذهبیون و احمدی، ۱۳۸۸: ۶۲). برخی از پژوهندگان، تفکر را به سه دسته تفکر محتوایی (آگاهی پذیرفته شده)، تفکر انتقادی (آگاهی تشخیص داده شده) و تفکر خلاق (آگاهی تولید شده) تقسیم کرده اند (سیف، ۱۳۸۹: ۲۳۶؛ محمودی، ۱۳۸۲: ۲۱۹). در این راستا عده‌ای از محققین، از اهداف اولیه آموزش معماری، تربیت طراحان یا سازندگان حرفه‌ای، ذیصلاح، خلاق، دارای تفکر نقادانه و اخلاقی می‌دانند که منجر به توسعه اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی جامعه، در دو سطح ملی و جهانی، گردد (Schreiber, 2010: 13-18).

در میان دروس اصلی رشته معماری، درس طراحی معماری باید هدف دار بوده و در محور اصلی آن یعنی رابطه انسان و محیط به طور صحیح شناخته شود. این شناخت تنها از طریق تحقیقات روشمند در حین فرایند طراحی میسر می‌گردد. از اینرو توجه برنامه ریزان آموزشی به نقش تحقیق و تشویق به تفکر نقادانه در کنار ایجاد زمینه‌های تقویت تفکر خلاقانه، ضروری است (محمودی، ۱۳۸۱: ۷۸). به اعتقاد برخی از محققین در حوزه نقد، آتلیه‌های طراحی یکی از جایگاه‌های مهم حضور نقد معمارانه اند. در واقع طرح دانشجو مدام توسط استاد نقد می‌شود و در نهایت امید است دانشجو بیاموزد در روند طراحی کار خود را از زوایای مختلف مورد نقد قرار دهد (اتو، ۱۳۸۴: ۳۲). حاصل نهایی طرح باید به همه عوامل تاثیرگذار پاسخ متعادلی بدهد. در واقع طراح در مرحله تولد طرح‌نامه، نوعی گزینش و اولویت بندی می‌کند و در مسیر توسعه و تکمیل طرح، با مطالعه، دقت نظر علمی و با دیدی نقادانه در جهتی حرکت می‌کند که در نهایت هیچ یک از عوامل موثر مورد غفلت واقع نشوند (محمودی، ۱۳۸۱: ۷۶).

بندی‌های نقد، روش منطقی تری به نظر می‌رسد. به طور معمول غالب پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه از سه منظر قابل بررسی هستند. برخی به مسئله نقد از منظر هرمنوتیک پرداخته و در جستجوی مرجع اصیل نقد هستند. گروهی از محققین سعی در دسته بندی، تشریح انواع نقد، حدود، وجوه و اصول آن داشته و عده‌ای دیگر از دیدگاه منطقی حول روش‌های علمی نظریه پردازی کرده اند. در نهایت می‌توان گفت عدم وجود پیکره‌ای واحد و نظام مند، جهت ورود به مباحث تحلیل بنا، شاهدی بر کمبود مطالعات صورت گرفته در این حوزه است؛ متأسفانه امروزه بسیاری از نقدها صرفاً جنبه‌های اعتراضی و احساسی دارند. در غالب نقدهای حاضر، منتقد از منظر شخصی، اثر را تحلیل کرده است، در حالی که معنایی که در ذهن او شکل گرفته از جامعیت کافی برخوردار نیست و به احتمال زیاد بسیاری از وجوه اثر نادیده گرفته شده است. در مجموع مقالات اندکی در حوزه آموزش نقد معماری در سال‌های اخیر ارائه شده است و در هیچ یک از این مقالات نظر سنجی علمی و مستند از اساتید در خصوص معیارها و بایسته‌های آموزش نقد و تحلیل بنا به دانشجویان معماری صورت نگرفته است.

۲-۳- بررسی جایگاه نقد در سرفصل‌های رشته معماری در دانشگاه‌های ایران

در پژوهش‌های پیشین، محتوا و اطلاعات موجود در دروس گوناگون کمتر مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته اند، از این روی برخی از دروس سال‌ها ارائه می‌شوند بدون آن که نتایج و تاثیر آن‌ها مورد بازبینی و تجدید نظر قرار گیرند؛ معمولاً ارتباط این دروس با طراحی معماری برای دانشجویان مبهم باقی می‌ماند، بنابراین سودمندی بسیاری از این دروس به حد مطلوب نمی‌رسند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۹: ۹-۱۰).

طی بررسی‌های انجام شده در محتوای سرفصل‌های مصوب دروس وزارت علوم، در ایران تنها در مقطع کارشناسی ارشد دروس نقد به صورت جداگانه در نظر گرفته شده است. در رشته معماری داخلی، درس اختیاری تحت عنوان "تجزیه و تحلیل آثار معماری داخلی" و در رشته مطالعات معماری ایران درس سه واحدی با عنوان "نقد آثار تاریخی معماری"، با هدف آموزش نقد بنا در نظر گرفته شده است. در ذیل این درس اهداف آن بدین صورت بیان شده است که «هدف تربیت دانشجویی است که بتواند درباره آثار تاریخ معماری بیاندیشد، درباره آن‌ها معمارانه سخن بگوید و بنویسد». در مجموعه دروس دوره کارشناسی

۳-۳- انواع نقد و معیارهای آن در معماری:

برخی از محققین هدف دانشگاه را تربیت انسان هایی آکادمیک می دانند که مهم ترین مولفه آن ها تفکر انتقادی است. همچنین سه مقوله "تفکر انتقادی"، "اندیشه انتقادی" و "نقادی" را از یکدیگر تفکیک کرده اند (Barnett. 1997). تفکر انتقادی فرایندی است که فرد طی آن مهارتی به نام انتقاد اندیشیدن را طی دوره تحصیل کسب می کند؛ لذا تفکر انتقادی مقوله ای معطوف به فرد است (ایجاد هویت فردی). اما اندیشه انتقادی مفهومی متمایز است و به یک گفتمان، جریان یا نیروی فکری گفته می شود که پدیده ای جمعی است (ایجاد هویت جمعی). نقادی را نیز می توان نوعی شناخت از فرهنگ نقد دانست. در واقع به اعتقاد برخی نقد و نقادیت نوعی فرهنگ (مجموعه باورها و ارزش ها) است که امکان تفکر انتقادی و تولید اندیشه انتقادی را فراهم می کند (فاضلی، ۱۳۸۶: ۴۸). به اعتقاد برخی نقد با بحث شناخت همراه است؛ یعنی منتقد باید کاملا به اوضاع و احوال موضوعی که می خواهد نقد کند، اشراف داشته باشد. در واقع یک منتقد با داشتن یکسری معیار، اصول و مبانی که از طریق تحقیق، تجربه و

پژوهش برایش به اثبات رسیده است، با یک اثر مواجه می شود (حائری، ۱۳۸۷: ۶۵).

بررسی نظرات محققین نشان می دهد همواره جهات مختلفی در معماری مورد نظر و قضاوت بوده است و تا کنون معیارهای ثابتی برای ارزیابی اثر معماری ارائه نشده است. این تنوع نگرش ها متأثر از عواملی همچون شرایط فکری و فرهنگی، ویژگی های خاص میراث فرهنگی معماری باقی مانده و میراث ادبی معماری خاص هر عصر بوده است (گلیجانی، ۱۳۸۶، ۸۳-۱۰۳). لذا می توان گفت فرایند ارزیابی معماری، سیری شخصی را دنبال نموده است (منصوری، ۱۳۷۹: ۸-۶). این مسئله نه تنها ابزار روشنی در اختیار منتقدان قرار نمی دهد بلکه آموزش نقد را نیز دچار اختلال می کند. در جدول (۲) مهم ترین معیارها و زمینه هایی که متخصصین به منظور ارزیابی و نقد آثار معماری ارائه نموده اند اشاره شده است. هدف از معرفی این معیارها و ابعاد، شناخت انواع دیدگاه های محققین در ارزیابی آثار معماری، در راستای شناسایی و تهیه فهرستی از معیارها و زمینه های مرتبط با معماری خوب است. لازم به ذکر است این ابعاد بستری جهت طرح سوالات پرسشنامه اساتید بوده است.

جدول ۲: معیارها و زمینه های اصلی نقد بنا مبتنی بر دیدگاه متخصصین معماری

محقق و ماخذ	اجزاء، زمینه ها، مولفه ها و انواع تعابیر از نقد	محقق و ماخذ	اجزاء، زمینه ها، مولفه ها و انواع تعابیر از نقد
راب کریر ۱۹۳۸ کویلن تری ۱۹۸۴ پوزنر، ۱۳۵۶ Pevsner, 1960: 8	"روح تمام زمان ها"	Bruno zevi زوی، ۱۳۷۶: ۱۲۳-۱۳۵	"محتوایی (تعابیر فنی، اقتصادی- اجتماعی، علمی، فلسفی- مذهبی و سیاسی)، "جسمی روانی"، "صورت گرایانه".
حائری ۱۳۸۷: ۶۶	"شهریت"، "مغولیت"، "خلاقیت" و "عصریت"	کاپون، ۱۳۸۳: روت، ۱۹۹۸؛ نوتگنس، ۱۹۹۸ گلیجانی، ۱۳۸۶: ۶۰-۹۰	"استحکام"، "سودمندی" و "زیبایی"
منصوری، ۱۳۷۹: ۷۶-۷۸	۶ معیار: (۱- نوآوری، ۲- ارتباط با سنت و تاریخ، ۳- زیبایی، ۴- جنبه های محیطی، ۵- پاسخ به عملکرد، ۶- اقتصاد بنا).	گلیجانی، ۱۳۸۶: ۸۸ قبادیان، ۱۳۸۸: ۱۸-۲۵	"انسان" و "جایگاهش"
Collins, 1971: 50-104 خونی، ۱۳۸۶: ۴۹	زمینه های "محیطی"، "سیاسی" و "عرفی"	امرسون ۱۸۸۲؛ لوید رایت ۱۹۵۳؛ هرینگ ۱۹۸۲ قبادیان، ۱۳۸۸: ۶۶-۶۹	"طبیعت"، "ارگانیک"، "شکل تابع عملکرد"، "لطافت"، "سنت"، "تزئینات"، "روح"، "بعد سوم"، "فضا"
Lipman, 1967, 369	"نمادنگاری"، "زندگی نامه ای"، "موجبیت تاریخی"، "زیبایی شناسی کاربردی"، "زیبایی شناسی متأثر از روان شناسی" و "مشاهده اثر"	فرنی، ۱۹۹۹، ۷۰ فلامکی، ۱۳۷۱، ۲۵۸	"استفاده از همه منابع"، "زمینه فرهنگی"، "مطالعه بنا بطور مستقیم (مطالعه حضوری و زندگی در آن)"
مزینی، ۱۳۷۷: ۱۲-۱۵	"محیط"، "مردم"، "امکانات"، "اندازه ها و استانداردها"، "نظم فضایی"، "کیفیات هنری و بصری"	گاتفرید سمیر فلامکی، ۱۳۷۱، ۲۵۸	"عملکرد"، "مواد و مصالح" و "تکنیک و روش کار"
Sharp, 1987	"محیطی"، "اقتصادی"،	هگل	"زمینه فرهنگی" و "اجتماعی"

اجزاء، زمینه ها، مولفه ها و انواع تعابیر از نقد	محقق و ماخذ	اجزاء، زمینه ها، مولفه ها و انواع تعابیر از نقد	محقق و ماخذ
"کاربردی"، "سازه ای"، "سیاسی"، "فرهنگی"، "بصری"، "زیبایی شناسی"	فلامکی، ۱۳۷۱، ۲۵۸ Bruno Zevi 1957	"کاربردی"، "سازه ای"، "سیاسی"، "فرهنگی"، "بصری"، "زیبایی شناسی"	رئیمی، ۱۳۹۲: ۴۹
"تکنولوژی"	زیگفرد گیدئین (Sigfried Giedion) 1941 اتو، ۱۳۸۴: ۴۱	"تکنولوژی"	کوروبوزه، ۱۳۹۰ Fredericksen, 2001 راجرز ۱۹۳۳ و پیانو ۱۹۳۷ قبادیان، ۱۳۸۸: ۱۸-۲۵
"پاسخگویی به کاربری های ساختمان"، "پیوند با محیط طبیعی و مصنوعی"	بنه ولو، ۱۳۹۰: ۸-۱۰۶۷؛ Neisser, 1976:12-18 Hershberger, 1974: 147-157	"پاسخگویی به کاربری های ساختمان"، "پیوند با محیط طبیعی و مصنوعی"	فلامکی، ۱۳۸۱: ۲۸۳

۴. یافته ها و بحث

پرداختن به مقوله نقد در معماری، با توجه به پیچیدگی، گستردگی و چند وجهی بودن معماری، مباحث مختلفی را پیش روی منتقدین قرار خواهد داد. از آنجا که معماری حوزه ای بین رشته ای بودن است و نمی توان به گرایش های آن به صورت مطلق نگرست، لذا بایستی برای دستیابی به نقدی جامع از اثر معماری وجوه و ابعاد مختلف معماری (هنری، فلسفی، تاریخی، باستانشناسانه، معماری و ...) را از منظرهای مختلفی مورد نقد قرار داد. در این بخش پاسخ اساتید به سوالات پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفته است.

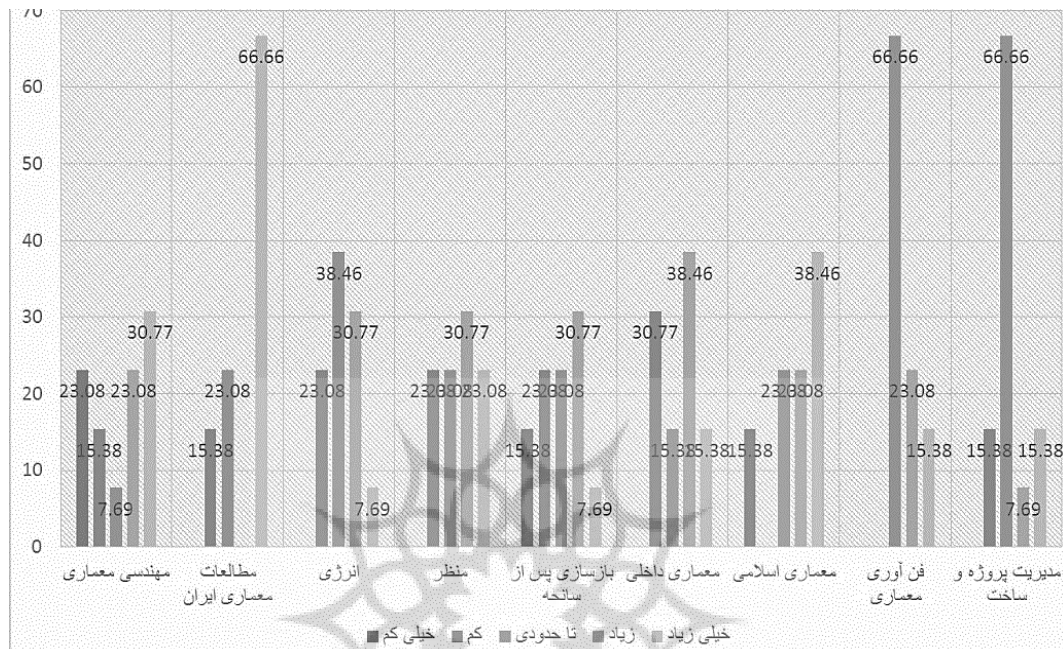
اولین پرسش که مرتبط با میزان توجه دانشگاه های ایران به آموزش نقد بود، غالب اساتید (۷۱٪) به عدم توجه کافی به مقوله نقد در آموزش معماری اشاره کرده اند. در سوال دوم (به نظر شما دانشجویان معماری در دانشکده شما، با اصول و تکنیکهای نقد آشنایی دارند؟) ۲۸.۵٪ گزینه خیلی کم و ۴۳٪ گزینه تاحدودی را انتخاب کرده اند، این مسئله حاکی از درست بودن فرض محققین مبنی بر کمبود توجه به آموزش نقد در ایران است. غالب استادان موافقت کمی با افزودن درسی مجزا و پیش نیاز، تحت عنوان نقد بنا در مقطع کارشناسی، داشتند و از نظر آنها نقد معماری باید در حین دروس دیگر به خصوص طرح معماری انجام گیرد، نه به عنوان درسی مجزا. به اعتقاد صاحب نظران نقد بعد از تسلط بر دانش موضوعیت می یابد. بر اساس تحلیل پرسشنامه ۸۷.۷٪ با مقوله "دانشجویان، به صورت جمعی

کارهای همدیگر را، موردنقد و ارزیابی قرار دهند"، موافق بوده و در ارتباط با تحلیل خود دانشجویان از طرحش در پایان ترم ۲۸.۵ درصد گزینه تا حدودی و به همین میزان طیف خیلی زیاد و ۴۲.۸ درصد گزینه زیاد را برگزیده اند. به اعتقاد برخی گوشتد استاد نسبت به انجام نقد در طول ترم به طوریکه دانشجویان به طور مداوم به اینکار ترغیب گردند و در عین حال روند فکری شان اصلاح گردد، مفیدتر خواهد بود. به نظر برخی این ایده که دانشجویان طرح های خود را در آخر ترم تحلیل و ارزیابی کنند، علاوه بر نکات قوت این خطر را هم در پی دارد که ایشان را به سمت تعریف و تمجید صرف کارهای شان سوق دهد که با نقد معماری تفاوت دارد.

بر اساس تحلیل های به دست آمده غالب استادها، نقد را پایه بینشی می دانند که به طرح های آینده دانشجویان جهت می دهد. به اعتقاد برخی از اساتید صاحب نظر در حوزه معماری اینکه دانشجوی و طراح دارای توانایی تبیین اثر خود باشند را فضیلتی می دانند، که این امکان را به طراح می دهد که، با توجه به اهداف، قوت ها و ضعف های کارش را بشناسد و کارش را تصحیح نماید. از نظر عده ای کرکسیون دانشجویان با استاد در واقع نوعی انجام نقد توسط استاد است که باید مراحلی را طی نماید (نمودار ۳). به اعتقاد محققین ارزشیابی طرح یکی از مراحل فرایند طراحی است و یکی از ویژگی های طراح، توانایی در جهت ارزیابی اثر است (Tim McGinty, 1979: 152-163).

معماری و ۹- مدیریت پروژه، بوده است (نمودار ۴). نتایج اعلام شده با توجه به جنبه تحلیلی و توصیفی و ضرورت انجام نقد سازنده و صحیح از آثار و بناهای اجرا شده در هر یک از گرایش‌های اعلام شده قابل توجه می‌باشد.

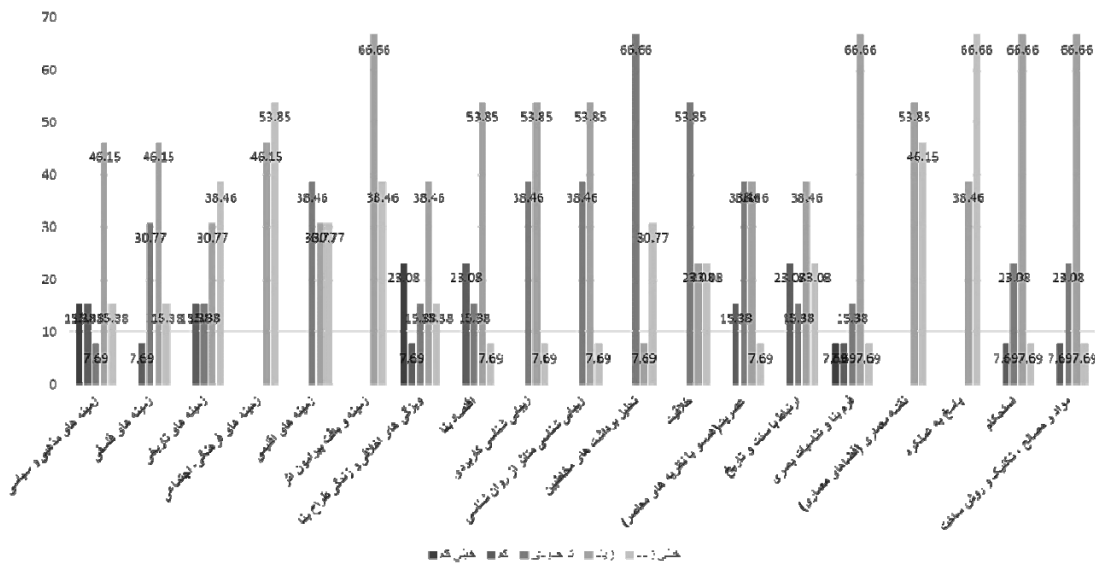
در ارتباط با اهمیت آموزش نقد در گرایش‌های مختلف معماری در مقطع کارشناسی ارشد اولویت بندی طبق نظر اساتید به صورت ۱- مطالعات معماری ایران، ۲- معماری اسلامی، ۳- مهندسی معماری، ۴- معماری داخلی، ۵- انرژی، ۶- منظر، ۷- بازسازی پس از سانحه، ۸- فن آوری

نمودار ۴. میزان اهمیت آموزش نقد از نظر استادان در گرایش‌های معماری

به‌علاوه، همین قضیه در خصوص نوع اثر صادق است. مثلاً بسته به اینکه ماهیت اثر بیشتر اجتماعی باشد یا فردی، هم نقد و هم زمینه‌های آن متفاوت خواهند بود. بسته به میزان اطلاعات از بنا و زمینه آن، نوع نقد و معیارهای آن متفاوت خواهند بود. پیش از نقد هر اثر باید ابتدا این مجهولات را معلوم کرد و سپس دامنه عوامل مؤثر و نوع آنها را معلوم کرد. از سویی از آنجا که معماری یک دانش میان رشته‌ای است، تمامی زمینه‌ها و عواملی که گزینش و مورد سنجش قرار گرفته اند را باید در نقد اعمال کرد حال آنکه «میزان دخالت هر آیت»، به نوع طرح و هدف منتقد بستگی دارد (نمودار ۵).

در ارتباط با زمینه‌ها و مولفه‌های اصلی نقد بنا، غالب استادان به ترتیب تاکید بیشتری بر، پاسخ به عملکرد، زمینه و بافت پیرامون اثر، نقشه معماری (فضاهای معماری)، زمینه‌های فرهنگی- اجتماعی، فرم بنا و تناسبات بصری، استحکام، مواد و مصالح، داشتند (نمودار ۵). لازم به ذکر است که به اعتقاد صاحب نظران، نقد امری واحد نیست و نمی‌توان گفت که کدام زمینه‌ها در آن اهمیت بیشتری دارند. بسته به نوع پرسشی که از اثر می‌کنیم، نقد تغییر می‌کند. به عبارت دیگر، می‌شود از راه‌های گوناگونی به سروق اثری رفت و متناسب با آن راه‌ها، پرسش‌های متفاوتی از اثر کرد. متناسب با آن پرسش‌ها، اهمیت برخی از زمینه‌ها بیشتر و اهمیت برخی از آنها کمتر می‌شود.

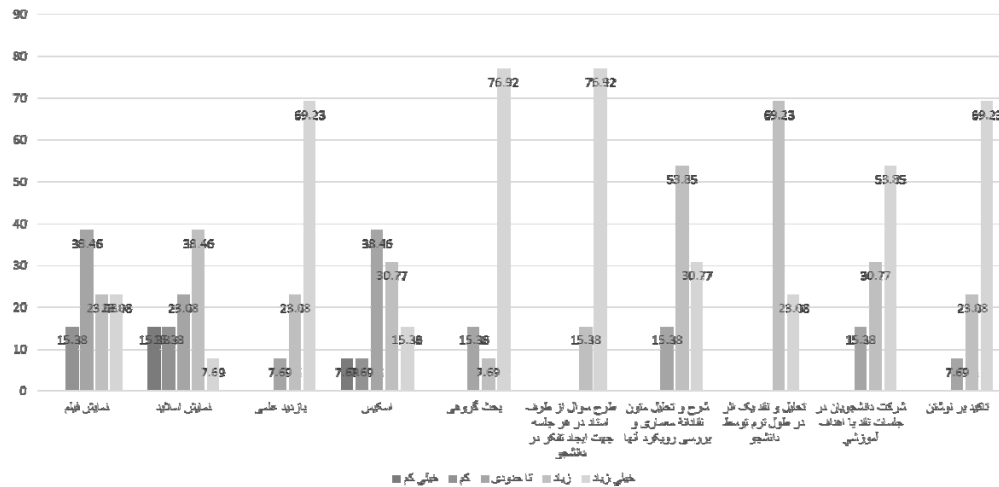

نمودار ۵. نمودار فراوانی اهمیت معیارهای مختلف جهت آموزش نقد و برطرف ساختن مشکلات معماری معاصر ایران (منبع نگارندگان).

اساتید فن تاکید بر نوشتن، چون علاوه بر افزایش توانایی بیان، زمینه‌ای فراهم می‌کند تا منتقد بر نظریه‌های خود بیشتر تأمل نماید و پس از دسته بندی آن‌ها با روالی معقول نظراتش را ارائه نماید. لذا در این روش گزینش مثال‌های درست در هدایت دانشجویان به سوی اهداف مورد نظر امری حیاتی است (سلطان زاده، ۱۳۷۹: ۹۰-۸۸). از نظر برخی از اساتیدی که چندین سال نقد را آموزش داده اند، لازم است معماری تنها از طریق خود اثر درک شود و نه با واسطه‌هایی مثل عکس، فیلم، ادبیات و...؛ همچنان که موسیقی به عنوان یک هنر شنیداری از طریق گوش درک می‌شود نه دفترچه نت.

نقد اثر معماری فنی است که؛ وابسته به علم آن است. نقد کورکورانه نیازی به علم و تکنیک ندارد. متأسفانه بیشتر نقدهای اثر هنری فاقد انتقال روش علمی آن به دانشجویان است. فن انتقاد، علمی است که در طول سالهای تحصیل از طریق برگزاری جلسات نقد و بررسی پروژه‌های معماری از سال اول تا پایان دوره تحصیل به طور متناوب با حضور اساتید مجرب، دعوت از منتقدان در حضور دانشجویان انجام تا با این روش دانشجویان قادر باشند، فنون بررسی، تحلیل و در نهایت تفسیر اثر را مشاهده و در خود پرورش دهند. با این رویکرد نقد هنری یک فرایند عقلانی است که بعد از تسلط بر دانش و با بکارگیری ظرائف آن، اثر هنری را از دریچه عقلانیت بنگرد. در همه حال به دلیل کمال «درک هنری» نسبت به «عقلانیت» همواره در نقدها با نوعی کاهش معانی روبرو خواهیم بود.

از نظر برخی از استادان توجه به زمینه‌های فلسفی و مذهبی در مشکلات معماری ایران امروز، هرچند مهم است اما بسیاری از اوقات در محیط‌های آکادمیک به نحو اغراق آمیزی برای دانشجویان مهم جلوه داد می‌شود و مانع از توجه واقعگرایانه به مشکلات معماری در جامعه ما می‌شود. در حالی که بسیاری از مشکلات معماری ما از علت‌ها و دلایل بسیار ساده و پیش پا افتاده‌ای ناشی می‌شوند. طبق نتایج حاصل از پرسشنامه، روش و ابزار آموزش درس نقد، بر اساس اولویت عبارتند از، بحث گروهی، طرح سوال از طرف استاد در هر جلسه جهت ایجاد تفکر در دانشجو، تحلیل و نقد یک اثر در طول ترم توسط دانشجو و نوشتن نقد، بازدید علمی، شرکت دانشجویان در جلسات نقد با اهداف آموزشی، شرح و تحلیل متون نقادانه معماری و بررسی رویکرد آنها، نمایش فیلم، اسکیس و نمایش اسلاید. از جمله ابزارهای آموزشی مفید، بهره گیری از اسکیس لحظه‌ای از زندگی در یک مکان است که برخی آن را اساس و مقدمه‌ای در جهت افزایش آگاهی، تمرکز و تقویت حافظه برای ساختن گنجینه در فرایند طراحی خلاق می‌دانند (سلطان زاده، ۱۳۷۹: ۱۳۳-۱۳۷) از جمله ابزارهای کمک آموزشی دیگر نمایش فیلم و اسلاید است، به اعتقاد برخی این روزها ویدیو به ابزار موثری برای اطلاعات تخصصی و پخش ایده‌ها و نقد بدل شده و فرصت بزرگی برای منتقدین ایجاد کرده است (رئیس، ۱۳۹۲: ۴۶؛ Sharp, 1987). برخی از صاحب نظران بر یادگیری بر اساس شناخت کنجکاوانه و نقد مثال‌ها و نمونه‌های معمارانه تاکید دارند؛ علاوه بر موارد فوق از نظر

نمودار ۶: میزان اهمیت روش‌ها و ابزار آموزشی جهت آموزش درس نقد بنا

۵. نتیجه گیری

نقد و بررسی تمامی آثار، معیارهای خاصی را ارجحیت داد و این بسته به شرایط می‌تواند متفاوت باشد. جهت آموزش درس نقد بنا، بهتر است اساتید، از انواع ابزار و روش‌های آموزشی (بحث گروهی، طرح سوال، نوشتن، بازدید علمی، جلسات نقد، تحلیل متون نقادانه، نمایش فیلم، اسکیس و نمایش اسلاید) استفاده نمایند. بطور کلی موارد ذیل پیشنهاد می‌شوند:

- با توجه به اهمیت آموزش نقد پیشنهاد می‌شود، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، بازنگری‌ای نسبت به افزایش درس نقد در سرفصل برخی از گرایش‌های ارشد معماری داشته باشند.
- همچنین پیشنهاد می‌شود در مقطع کارشناسی نحوه ارزیابی و تحلیل آثار معماری در خلال دروس پایه افزوده شوند.
- برگزاری جلسات، همایش‌ها و نشست‌هایی با رویکرد نقادانه به معماری توسط سازمان‌ها و ارگان‌های مربوطه نیز می‌تواند در شناساندن اهمیت و فنون نقد، یاری‌رسان باشد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از همکاری اساتیدی که پرسشنامه‌ها را با دقت نظر پر کرده و با ارائه پیشنهادات ارزشمندشان این پژوهش را یاری رساندند، تشکر نمایند.

براساس تحقیق صورت گرفته، مشخص گردید، در دانشکده‌های معماری ایران، به مسئله آموزش نقد آن گونه که باید پرداخته نشده است. با توجه به مباحث ارائه شده، جهت افزایش اعتبار شناخت روشهای صحیح نقد و اصول آموزش آن در دانشکده‌های معماری، به گونه‌ای که منتقد، بنا را بادی دیدی فراتر از ادراکات شخصی خود ببیند، ضرورت می‌یابد.

در واقع با آموزش صحیح روش ارزیابی آنها می‌توانند، اهداف، قوت‌ها و ضعف‌های کارشان را بشناسند و آن را برطرف نمایند. اساتید مربوطه باید سعی نمایند همواره به دانشجویان یادآور شوند که معماری مجموعه‌ای از عوامل مختلفی است که هر یک به نحوی بر آن اثر داشته اند و در جهت دستیابی به تحلیل و ارزیابی‌ای همه جانبه از اثر لازم است تا جای ممکن جامع نگری داشته باشند. در سرفصل کارشناسی ارشد بهتر است، برای گرایش‌های معماری، معماری اسلامی و معماری داخلی، واحدی با تاکید بر آموزش نقد افزوده شود.

در یک ارزیابی کلی مشخص شد از دیدگاه اساتید ایران در بین این زمینه‌ها، پاسخ به عملکرد، توجه به زمینه و بافت پیرامون اثر و نقشه معماری، دارای اهمیت بیشتری هستند؛ علاوه بر آن به اعتقاد صاحب نظران این عرصه، زمینه‌ها و عوامل ذکر شده با توجه به نوع طرح و هدف منتقد می‌توانند بار ارزشی متفاوتی را بگیرند. لذا نمی‌توان جهت

پی‌نوشت

1. CTBUH = Council on Tall Buildings and Urban Habitat
2. Morphology
3. Energy Saving
4. Jury Statement
5. Monomantal
6. CTBUH

7. Jury Statement
8. Mixed use
9. Court of Justice of the European
10. Missing Matrix Building- Boutique Monaco
11. Land mark Tower
12. Burj Al Arab
13. Taipei 101
14. Truimph- Palace
15. Www.ctbuh.com
16. Petronas Twin Tower
17. Jin Mao Tower
18. Al Faisaliah
19. Taipei 101
20. Doha Tower
21. Chrysler
22. Empire State Building
23. Turning Torso Tower
24. Chicago Spire Tower
25. Absolute World Tower
26. Leadership in Energy & Environmental Design (LEED)
27. Sustainability = Feasibility + Functionality + Engineering + Maintenance + Green + Design
28. Hearst Tower
29. Swiss Re London
30. Bahrain World Trade Center
31. 51 Lime Street

فهرست منابع

- اتو، وین (۱۳۸۴). معماری و اندیشه نقادانه، ترجمه امینه انجم شعاع، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- افشار نادری، کامران (۱۳۷۷). ارزیابی وضعیت نظریه‌ی معماری در ایران امروز، دو ماهنامه معمار، شماره ۳، صص. ۲۵-۳۶.
- افشار نادری، کامران (۱۳۸۰). آخرین تابو: مسئله‌ی پیشرفت، بحثی در مورد معیارهای داوری، فصلنامه معمار، شماره ۱۵، صص. ۱۴-۱۷.
- ایران نژاد پاریزی، مهدی (۱۳۸۲). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی، ویراستار: مصطفی قریب، چاپ دوم، تهران، نشر مدیران.
- آیوازیان، سیمون (۱۳۸۱). زیبایی شناسی و خاستگاه آن در نقد معماری، هنرهای زیبا، شماره ۱۲، صص. ۶۴-۶۹.
- بنه ولو، لئوناردو (۱۳۹۰). تاریخ معماری مدرن. دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.
- پوزنر، نیکلاس (۱۳۵۶). پیشگامان طراحی مدرن، فرخ اصالت، تهران: دانشگاه تهران.
- چناری، مهین (۱۳۸۷). روش تدریس در هرمنوتیک فلسفی گادامر، مجله اندیشه‌های نوین تربیتی، شماره ۱۴، صص. ۴۵-۶۲.
- حقیر، سعید؛ شوهرانی زاده، یلدا (۱۳۹۱). بازاندیشی در آموزش درس «آشنایی با معماری معاصر» (در مقطع کارشناسی رشته معماری در دانشگاه‌های ایران)، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۷، شماره ۳، صص. ۷۱-۸۰.
- خوئی، حمید رضا (۱۳۷۹). نقد و شبه نقد - تاملی در مواضع منتقدین در نقد آثار معماری، رساله دکتر، تهران، دانشکده هنرهای زیبا.
- خوئی، حمید رضا (۱۳۸۲). نقد آثار معماری در کارگاه معماری. مجموعه مقالات دومین همایش آموزش معماری بررسی چالش‌ها، جستجوی راه کارها، به کوشش امیر سعید محمودی. تهران، نگاه امروز.
- خوئی، حمید رضا (۱۳۸۳). نسبت دانش معماری با نقد آثار آن، مجله خیال، شماره ۱۲، صص. ۸۴-۹۵.
- خوئی، حمید رضا (۱۳۸۶). مقدماتی در باب نقد آثار معماری و شیوه‌های آن در دوره جدید. پژوهشنامه فرهنگستان هنر، شماره ۲، صص. ۴۶-۶۱.
- ذهبیون، لیلا. احمدی، غلامرضا (۱۳۸۸). تفکر خلاق و رابطه آن با موفقیت تحصیلی دانشجویان، مجله دانش و پژوهش در علوم تربیتی - برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد واحد خوراسگان، شماره ۲۱.
- رستمی نجف آبادی، مصطفی؛ جهانبخش، عباس (۱۳۹۲). راهکارهای ارتقای نقش دروس فنی در توان حرفه‌ای فارغ التحصیلان کارشناسی معماری، فصلنامه مطالعات تطبیقی هنر، سال ۳، شماره ۶.
- رضوی، سید ابوالفضل (۱۳۸۸). نقد منبع در تاریخ: چیستی و چگونگی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. شماره ۱۳۳، صص ۲-۱۵.
- رئیسی، ایمان (۱۳۸۷). نقش نقد در جهت دهی معماری معاصر ایران. رساله دکتری معماری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- رئیسی، ایمان (۱۳۹۲). نقد بازی، جستارهای نقد معماری. مشهد: کتابکده کسری.
- رئیسی، ایمان (۱۳۹۰). پشم و لگد، از همه نوع (مجموعه آثار ایمان رئیسی). تهران: کسری.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۳). نقد ادبی، تهران: نشر امیر کبیر.
- زوی، برونو (۱۳۷۶). چگونه به معماری بنگریم. ترجمه فریده گرمان. تهران: کتاب امروز.
- سامه، رضا؛ ایزدی، عباسعلی (۱۳۹۳). سازوکار داوری و سنجش طراحی در آموزش معماری پیشنهاد مدلی برای ارزیابی فرآیند و ارزشیابی طرح در تعامل استاد و دانشجو. نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران. شماره ۸، صص. ۱-۱۳.

- سبحانی نژاد، مهدی؛ زراعتی، محسن، مرادی شعبان، حیدرپور، بیژن (۱۳۹۲). پرورش مهارت‌های خلاق با رویکرد حل مسئله در برنامه‌دستی دانشجویان، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۵۰، سال ۱۳، صص. ۱۴۱-۱۷۴.
- سلطان زاده، حسین (۱۳۷۹). آموزش معماران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- سیف، علی اکبر (۱۳۸۹). روانشناسی پرورشی نوین، تهران، نشر دوران.
- عباسی، مهدی (۱۳۹۲). پژوهشی در باب ارتقای اعتبار علمی نقدهای معماری تکنیکی برای استخراج معنای جامع اثر معماری، باغ نظر، شماره ۲۴، صص. ۶۹-۷۸.
- علائی، علی (۱۳۸۵). نگاهی به آموزش تاریخ معماری در جهان (۱)، مجله گلستان هنر، شماره ۶، صص. ۲۸-۴۵.
- فاضلی، نعمت الله (۱۳۸۶). فرهنگ نقد و نقادی (چیستی چرایی و چگونگی نقد و نقادی در اجتماعات علمی). مجله آیین، شماره ۱۰، صص. ۴۷-۵۳.
- فلامکی، محمد منصور (۱۳۷۱). شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب، تهران: فضا.
- فلامکی، محمد منصور (۱۳۸۱). ریشه‌ها و گرایش‌های نظری معماری، تهران: نشر فضا.
- قبادیان، وحید (۱۳۸۸). مبانی و مفاهیم معماری معاصر غرب، تهران: فرهنگ و معماری.
- کاپون، دیوید اسمیت (۱۳۸۳). مبانی نظری معماری، ترجمه علی باران، تهران: نشر دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- کلارک، راجر. پاز، مایکل (۱۳۷۸). مصادیق معماری - تجزیه و تحلیل و نقد شاهکارهای معماری، ترجمه روزبه احمدی نژاد، تهران: سعیده.
- گلیجانی مقدم، نسترن (۱۳۸۶). تاریخ‌شناسی معماری ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گیدتن، زیگفريد (۱۳۶۵). فضا، زمان و معماری. ترجمه منوچهر مزینی، تهران: نشر امیر کبیر.
- لوکوربوزیه (۱۳۹۰). به سوی معماری جدید. ترجمه محمدرضا جودت، تهران: آرمان شهر.
- محمودی، امیر سعید (۱۳۸۱). چالش‌های آموزش طراحی معماری در ایران بررسی دیدگاه اساتید و دانشجویان. مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۲، صص. ۷۰-۷۹.
- محمودی، امیر سعید (۱۳۸۲). تفکر در طراحی. مجموعه مقالات دومین همایش آموزش معماری بررسی چالش‌ها، جستجوی راه کارها. به کوشش امیر سعید محمودی. تهران: نگاه امروز.
- مزینی، منوچهر (۱۳۷۶). مقدمه‌ای در باب سنجش آثار معماری. کتاب عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی، نوشته چرمایف، سرج و الکساندر، کریستوفر؛ ترجمه منوچهر مزینی، تهران: نشر دانشگاه تهران.
- مصاحبه‌کننده: نیاکان، سهیلا؛ مصاحبه‌شونده: حائری، محمد رضا. (۱۳۸۷). گفت و گو (معماری): معماری وجدان جامعه است (جایگاه نقد معماری). آینه خیال، شماره ۸، صص. ۶۵-۶۷.
- منصور، امیر (۱۳۷۹). روش نقد معماری ملاحظاتی در راه ترسیم روش نقد معماری به طور همه جانبه و با معیارهای روشن، هنرهای زیبا، شماره ۷، صص. ۷۱-۷۸.
- مهدوی نژاد، محمد جواد (۱۳۸۴). آموزش نقد معماری، تقویت خلاقیت دانشجویان با روش تحلیل همه جانبه آثار معماری. مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۳، صص. ۶۹-۷۶.
- مهندسین مشاور نقش (۱۳۸۷). نقد آثاری از معماری معاصر ایران، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- میر ریاحی. سعید (۱۳۸۵). نگرشی بر ارزش‌یابی در نظام آموزشی طراحی، صفا، شماره ۴۲، صص. ۱۰۰-۱۱۱.
- Walter A (1986). *Toward a Unified Field in Critical Studies, Aesthetics and Criticism in Art Education*, Chicago, Rand McNally.
- Wayne A (1978). *Architecture and Critical Imagination*, Great Britain, John Willey & Sons.
- Barnett S (1997). *Higher Education: A Critical Business*, London, The Society for Research into Higher Education.
- Collins P (1971). *Architectural Judgement*, London, Faber & Faber.
- Dutton Thomas A (1991). *Voices in architectural education. cultural politics and pedagogy*. Edited By Henry A. Giroux And Paulo Freire. Bergin & Garvey, New York. Publisher, Praeger (September 30, 1991).
- Fredericksen E, Rinaldi R, Szanto A (2001). *The Architecture Critic: A Survey of Newspaper Architecture Critics in America, North America-United States: Pew Charitable Trusts*.
- Meyer Greene T (1973). *The Arts and the Art of Criticism*, New York. Gorian.
- Hershberger R (1974). *Predicting the Meaning of Architecture*. In *Designing for Human Behaviour*. Edited by Lang, J. Pennsylvania: Halstead Press.
- Lipman M (1967). *What Happens in Art*, New York, Appleton- Century-Crofts.
- Neisser U (1976). *Cognition and Reality*, Sanfrancisco: W.H. Freeman And Company Press.
- Pevsner N (1960). *An Outline of European Architecture* Penguin, Harmondsworth.
- Schreiber S (2010). *Education for architecture in the United States and Canada*, International Encyclopedia of Education (Third Edition), pp. 13-18.
- Sharp D (1987). *Criticism in architecture*, Proceedings of the Regional Seminar in the series Exploring Architecture in Islamic Cultures, Agha Khan Award for Architecture.
- McGinty T (1979). *Design and the Design Process, Introduction to Architecture*, pp. 152-163.